

Katedra UNESCO do spraw Edukacji o Holokauście Uniwersytetu Jagiellońskiego

W roku 1992 na podstawie decyzji nr 26 sesji Konferencji Generalnej UNESCO został ustanowiony Międzynarodowy Program Sieci Katedr UNESCO (University Twinning and Networking – UNITWIN/UNESCO CHAIRS). Jego celem jest wymiana wiedzy i badań naukowych oraz tworzenie sieci współpracy między uczelniami wyższymi poprzez ustanawianie katedr poświęconych tematyce priorytetowych dziedzin dla organizacji UNESCO. W roku 2012 istniało już 763 Katedr UNESCO w 134 krajach, z czego 12 funkcjonowało w Polsce. Na Uniwersytecie Jagiellońskim istniała, jak dotychczas, tylko jedna Katedra UNESCO do Badań nad Przekładem i Komunikacją Kulturową, a w roku 2013 na wniosek Centrum Badań Holokaustu (CBH) przyznano krakowskiej uczelni prawo do utworzenia Katedry UNESCO do spraw Edukacji o Holokauście.

Decyzja o utworzeniu katedry dotyczącej edukacji o Holokauście to wynik dostrzeżenia wysiłków podejmowanych przez Uniwersytet Jagielloński, a w szczególności przez CBH, w tej dziedzinie. Od początku swojego istnienia Uniwersytet Jagielloński jest instytucją, która nie tylko oferuje wysoką jakość merytoryczną edukacji, ale także dba o kształtowanie u swoich studentów postaw tolerancji, otwartości na drugiego człowieka oraz poszanowania praw człowieka. Jest także znana długa i owocna współpraca UJ i Centrum z Państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau, które powstało w miejscu byłego niemieckiego nazistowskiego obozu koncentracyjnego, a w 1979 roku zostało wpisane na Światową Listę Dziedzictwa UNESCO. Niezwykle ważny wkład w działalność na tym polu mają osoby, które przyczyniły się bezpośrednio do powstania Katedry: prof. dr hab. Zdzisław Mach, prof. Jonathan Webber oraz dr hab. Jolanta Ambrosewicz-Jacobs.

Jedną z pierwszych inicjatyw związanych z tematyką Holokaustu na Uniwersytecie Jagiellońskim był projekt *Tempus Civil Society and Social Change in Europe after Auschwitz*, realizowany w latach 1992–1995 przez Instytut

Europeistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytet w Oldenburgu. Był on koordynowany przez prof. J. Webbera, światowej klasy specjalistę w dziedzinie Holocaustu, brytyjskiego antropologa społecznego. Profesor Webber przez wiele lat wykładał na uniwersytetach w Oksfordzie i Birmingham. Jest członkiem założycielem Międzynarodowej Rady Oświęcimskiej, a w 2004 roku, razem z brytyjskim fotografem Chrisem Schwarzem, założył Żydowskie Muzeum Galicja w Krakowie, w którym są prezentowane wyniki ich wspólnej pracy: fotografie i opisy dokumentujące dziedzictwo żydowskie Galicji. Profesor Webber stał także na czele Katedry UNESCO do Badań Stosunków Międzywyznaniowych przy Uniwersytecie w Birmingham. Obecnie wykłada w Instytucie Europeistyki UJ i jest jednym z ważniejszych ekspertów w Centrum Badań Holocaustu UJ. Ponadto stoi na czele powstałego w 2012 roku European Association for Holocaust Studies, które ma na celu połączenie wysiłków wykładowców uniwersyteckich oraz pracowników muzealnych w procesie badania i nauczania Holocaustu.

W 1996 roku w ówczesnej Katedrze Europeistyki (obecnie Instytucie) została utworzona Pracownia Badań Holocaustu, która z czasem dzięki działaniom prof. dr. hab. Wiesława Kozuba-Ciembroniewicza – wybitnego znawcy doktryn politycznych i prawnych, wieloletniego dziekana Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych, a także prof. dr. hab. Zdzisława Macha – znanego socjologa i antropologa społecznego zajmującego się problematyką kulturowego kształtowania tożsamości, przekształciła się w Centrum Badań Holocaustu. Potrzebę rozwijania badań i edukacji w tym zakresie najlepiej oddaje wypowiedź prof. W. Kozuba-Ciembroniewicza podczas inauguracji jednostki 17 stycznia 2008 roku. Podkreślał on konieczność spojrzenia na Holocaust jako na wydarzenie, do którego doszło w Europie i które nie może być analizowane w oderwaniu od tego geograficznego i kulturowego kontekstu. Badania nad Holocaustem stają się zatem także obowiązkiem uczelni. Profesor Kozub-Ciembroniewicz, pełniący funkcję Przewodniczącego Rady Naukowej, dba o nieustanny rozwój i poszerzanie zakresu działań Centrum, a także reprezentuje jednostkę w kontaktach zewnętrznych. Profesor Z. Mach wspierał i nadal wspiera Centrum, najpierw jako dyrektor Instytutu Europeistyki, a później jako członek Rady Naukowej Centrum. Bez zaangażowania i opieki tych Profesorów Centrum nie mogłoby stać się tym, czym jest dzisiaj. Nie do przecenienia jest także zaangażowanie obu Profesorów na rzecz ustanowienia samej Katedry UNESCO jako jednego z flagowych projektów Centrum.

Centrum nie jest jedyną instytucją w Polsce zajmującą się badaniem Zagłady Żydów, jest to jednak placówka, której działalność w całości została poświęcona badaniom, edukacji i upamiętnianiu Holocaustu.

Jednym z najważniejszych osiągnięć Centrum było uruchomienie w roku akademickim 2011/2012 pierwszych w Polsce studiów II stopnia specjalno-

ści – wiedza o Holokauście i totalitaryzmach. Studia te mają charakter interdyscyplinarny i ukazują Holokaust w perspektywie europeistycznej. Drugim podstawowym programem jest Szkoła Letnia „Nauczanie o Holokauście”, organizowana corocznie od 2006 roku. Jej celem jest edukacja nauczycieli, liderów lokalnych, przedstawicieli organizacji pozarządowych w dziedzinie Holokaustu, a zwłaszcza w zakresie efektywnych metod nauczania o nim oraz sposobów kształtowania u uczniów postaw tolerancji i otwartości. Centrum stara się także przybliżyć tę, jakże trudną, tematykę społeczności Krakowa, organizując spotkania z naukowcami, artystami, autorytetami społecznymi, których praca i doświadczenie pozwalają na lepsze zrozumienie tragedii Holokaustu. Centrum zorganizowało spotkania między innymi z prof. Michałem Berenbaumem, historykiem i reżyserem, profesorem w American Jewish University; prof. Shimonem Redlichem, historykiem z Uniwersytetu Ben Guriona w Izraelu; prof. Robertem Wistrichem, dyrektorem The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism, oraz ze znanym reżyserem Andrzejem Wajdą. Centrum jest zaangażowane w organizowanie i współorganizowanie konferencji, seminariów oraz paneli dyskusyjnych, które pozwalają na zaprezentowanie najnowszych rezultatów i wybitnych osiągnięć w dziedzinie badania i nauczania Holokaustu. Warto wspomnieć, że od dwóch lat w ramach współpracy z Festiwałem Kultury Żydowskiej w czasie trwania tej imprezy Centrum organizuje panel dyskusyjny skierowany do szerszej publiczności.

Powyższe działania nie byłyby możliwe bez charyzmy i zaangażowania dyrektora Centrum – dr hab. Jolanty Ambrosewicz-Jacobs. Jej wieloletnie doświadczenie zarówno dydaktyczne (w takich ośrodkach uniwersyteckich jak Oksford i Cambridge), jak i doświadczenie eksperckie, udział w zespole doradczym do spraw edukacji o Holokauście przy ministrze edukacji oraz w delegacji Rzeczypospolitej w International Holocaust Remembrance Alliance (dawne Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research) pozwoliło na wytyczenie zadań Centrum i skuteczną ich realizację. Doktor hab. Ambrosewicz-Jacobs ma dużą praktykę we współpracy międzynarodowej z jednostkami zajmującymi się Holokaustem i tematami pokrewnymi, co ułatwiło stworzenie pokażnej sieci partnerów. Jej dokonania zostały docenione. Otrzymała Nagrodę im. Ireny Sendlerowej przyznawaną przez Fundację Taubego Polakom nieżydowskiego pochodzenia, angażującym się w działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego Żydów i odnowienia kultury żydowskiej w Polsce. Powyższe inicjatywy mają ogromne znaczenie w kontekście tego, że do Holokaustu doszło głównie na terytorium okupowanej Polski, i to na jej obszarze znajduje się sześć niemieckich obozów śmierci z czasów II wojny światowej. To brzemię obliguje Polaków, w moim mniemaniu, bardziej niż inne narody do konfrontacji z tą

wielką tragedią i pamięcią o niej. Działania Uniwersytetu Jagiellońskiego – a działania Centrum w szczególności – wykazują, że takie próby zrozumienia i upamiętnienia przeszłości były i są podejmowane.

Decyzja o utworzeniu Katedry UNESCO ds. Edukacji o Holokauście UJ spotkała się z entuzjastycznym odzewem pośród instytucji zarówno polskich, jak i europejskich oraz światowych. Centrum otrzymało kilkadziesiąt listów intencyjnych, w których instytucje owe wyrażały swoje poparcie oraz wolę współpracy z przyszłą Katedrą. Wśród wspomnianych instytucji warto wymienić: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Międzynarodowe Centrum Spotkań Młodzieży oraz Centrum Żydowskie w Oświęcimiu, Fundację Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego, Centrum Społeczności Żydowskiej w Krakowie, Żydowskie Muzeum Galicja, Dom Konferencji Wannsee w Berlinie, Instytut Yad Vashem w Jerozolimie, The Museum of Jewish Heritage w Nowym Jorku, The Illinois Holocaust Museum and Education Centre w Skokie, The Auschwitz Institute for Peace and Reconciliation, Humanity in Action, Elie Wiesel Centre for Judaic Studies, Miami Dade College oraz Ariel University Centre of Samaria w Izraelu. Większość z wymienionych organizacji od lat współpracuje z Centrum i uczestniczy we wspólnych programach i projektach, takich jak współorganizowanie z Międzynarodowym Domem Spotkań Młodzieży dorocznej konferencji *Auschwitz i Holokaust na tle zbrodni ludobójstwa w XX i XXI wieku*, warsztaty prowadzone przez członków zespołu Centrum dla Fundacji Ochrony Dziedzictwa Żydowskiego czy wspomniana już Szkoła Letnia „Nauczanie o Holokauście”.

Głównym celem działania Katedry będzie nauczanie o Holokauście w sposób interdyscyplinarny. Najważniejsze będzie więc uwzględnienie aspektów historycznych, politycznych, socjologicznych, psychologicznych, prawnych, filozoficznych oraz kulturowych Zagłady. Nauczanie to będzie się także w dużej mierze odnosiło do tematyki pamięci i znaczenia Holokaustu dla społeczności europejskich oraz stanowiło próbę zmierzenia się z tematyką ludobójstwa, jego korzeni w ogóle, nie tylko na kontynencie europejskim, lecz również w Azji i Afryce.

Zadanie nauczania to przekazywanie nie tylko wiedzy, ale także dobrych wzorców i sprawdzonych, skutecznych praktyk. Na podstawie doświadczeń uzyskanych podczas zajęć Szkoły Letniej „Nauczanie o Holokauście” Katedra zamierza szkolić nauczycieli, którzy mają największą możliwość przekazywania wiedzy na ten temat podczas swoich lekcji, zwłaszcza nauczycieli przedmiotów humanistycznych. Niezwykle ważny jest omówiony już aspekt wychowawczy i moralny, kształtowanie w młodych ludziach postawy aktywności, odpowiedzialności za wspólnotę, w której żyją, a jednocześnie ufności i otwartości wobec osób o innych zapatrywaniach i poglądach, wywodzących

się z mniejszości narodowych i etnicznych. Unikanie skłonności do stygmatyzowania, powielania stereotypów i nieuzasadnionych przejawów wrogości pozwoli na budowanie lepszego świata. W celu realizacji tych zamierzeń planowane jest rozszerzenie katalogu kursów na istniejących już studiach magisterskich o te, związane z tematyką ludobójstwa, *gender* oraz międzykulturowości. W podobnym kierunku będzie rozwijana istniejąca już w Instytucie Europeistyki ścieżka studiów doktoranckich „Auschwitz i Holocaust”. Nowym elementem, który wprowadzi Katedra, będą studia podyplomowe dostępne zarówno dla studentów, jak i nauczycieli. Priorytetem na tych studiach będzie wyszkolenie w duchu tolerancji i aktywnego przeciwdziałania przejawom rasizmu, ksenofobii i dyskryminacji.

Katedra ma zamiar rozwinąć cieszący się dużą popularnością wśród studentów program wykładów gościnnych, praktykowany przez CBH w latach poprzednich. Pierwszy kurs – *Aspects of the Holocaust* – poprowadził w 2008 roku dr Wolf Kaiser, dyrektor ds. Edukacji Domu Konferencji Wannsee. W roku następnym na zaproszenie CBH odpowiedział prof. Moshe Zimmermann z Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie i przeprowadził kurs *Antisemitism, Nazism and the Holocaust in German and American Film*. Trzeci kurs dotyczył diaspory żydowskiej w USA i prowadził go dr Sebastian Rejak z polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych.

Katedra stawia sobie ambitne zadania do wykonania. Wśród nich będą także badania naukowe. Katedra planuje nowatorski projekt badawczy mający na celu wyznaczenie ramowych standardów dydaktyki o Holokauście. Pierwszym etapem badań będzie ustalenie, w jaki sposób Holocaust jest nauczany zarówno w szkołach i uczelniach publicznych, jak i podczas warsztatów oraz programów prowadzonych przez organizacje pozarządowe. Ustalenie stanu tej edukacji pozwoli na ewaluację programów nauczania, a w następnym etapie także na wyznaczenie dobrych praktyk i skutecznych rozwiązań, które będą służyć edukatorom w ich pracy.

Inny z projektów dotyczy dokumentacji miejsc masowych mordów i kaźni na terenie Europy Środkowo-Wschodniej. Zbadanie tych miejsc, skatalogowanie ich i oznaczenie na mapie Europy pozwoli z jednej strony na wypełnienie luk w wiedzy historycznej, z drugiej zaś przybliży tę wiedzę społecznościom lokalnym i pomoże w zmierzeniu się z trudną wojenną przeszłością. Wyznaczenie miejsc kaźni pozwoli także na ewentualne wykorzystanie ich w ramach lokalnej edukacji – przebywając w autentycznym miejscu, w którym doszło do Holocaustu, uczniowie będą mogli wzbudzić w sobie empatię do ofiar ludobójstwa.

Katedra zamierza także rozwinąć program warsztatów w ramach utworzonego w 1953 roku programu Szkół Stowarzyszonych UNESCO. Ma on na celu rozpowszechnienie idei współpracy międzynarodowej wśród dzieci

i młodzieży oraz przyczynianie się do budowania wzajemnego zrozumienia. Obecnie w programie uczestniczy prawie 9600 instytucji oświatowych ze 180 krajów. Są to instytucje na różnych szczeblach kształcenia – od przedszkoli do ośrodków edukacji nauczycieli. Wśród tematów podejmowanych w szkołach znajdują się edukacja dla pokoju i praw człowieka oraz dialog kultur i religii. W tym właśnie obszarze zamierza działać Katedra, przygotowując warsztaty związane z problematyką konieczności przestrzegania praw człowieka, kształtowania postaw otwartych na inność i postaw tolerancji wobec osób o odmiennych poglądach, odmiennym wyznaniu, pochodzeniu itd. Obowiązek uczenia o prawach człowieka jasno wypływa z doświadczeń totalitaryzmów XX wieku, niemniej nadal brakuje skutecznej implementacji tych zagadnień do systemu edukacji. Katedra ma nadzieję wypełnić tę lukę.

Świat, w którym żyjemy, nieustannie posługuje się obrazem i narracją wizualną. Wychodząc naprzeciw wyzwaniom współczesności, Katedra planuje prowadzić warsztaty filmowe, w których właśnie materiał wizualny zostałby wykorzystany do celów dydaktycznych. Holokaust nie tylko jest szeroko opisany w literaturze naukowej i pięknej, ale także istnieje wiele cennych i doniosłych reprezentacji tego tematu w filmie i kulturze popularnej. Katedra pragnie zadawać pytania o ich wartość edukacyjną, walor zarówno moralny, jak i estetyczny oraz o to, kto i w jaki sposób ma prawo mówić o Holokauście. Kontrowersyjne, ale niezwykle potrzebne pytania powinny zmusić uczestników warsztatów do głębokiej refleksji nad sposobami przedstawiania Holokaustu w kulturze.

Podczas 34. Sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2007 roku została przyjęta rezolucja nr 34C/61, która zobowiązywała państwa do zaangażowania się w upowszechnianie wiedzy o Holokauście. Działania te mają na celu przeciwstawianie się próbom negowania Holokaustu jako wydarzenia historycznego. Uniwersytet Jagielloński, a w szczególności jedna z jego jednostek – Centrum Badań Holokaustu – od lat wykonuje to zadanie. Doskonałe wykształcenie i doświadczenie pracowników, szeroka sieć współpracujących instytucji oraz wiele zrealizowanych projektów mogą być tego dowodem. Najważniejsze jest jednak to, że nadal istnieje świadomość potrzeby nauczania o Holokauście – tragedii XX wieku, z której ludzkość nie wyciągnęła wniosków, gdyż na naszych oczach dochodzi do kolejnych masowych mordów, czystek etnicznych i ludobójstw, na przykład w Rwandzie w 1994 roku. Mamy świadomość, że edukacja młodych ludzi, choć trudna i niedoskonała, jest koniecznym środkiem do kształtowaniu postaw tolerancji i akceptacji dla odmienności. Jedynie w wyniku wychowania i uwrażliwienia młodego pokolenia możliwa jest naprawa obecnego świata. Taka świadomość i taki cel przyświecały tworzeniu Katedry UNESCO do spraw Edukacji o Holokauście.